

Wstęp

Izabela Kowalczyk

Kontekst / kontekstualizm

Od roku 2015 na Wydziale Edukacji Artystycznej i Kuratorstwa (wówczas jeszcze: Wydziale Edukacji Artystycznej) profesor Anna Tyczyńska prowadziła szereg działań artystycznych i badawczych związanych z kontekstualizmem Jana Świdzińskiego. Zaangażowana w te działania była II Interdyscyplinarna Pracownia Rysunku oraz studentki specjalności: strategii kuratorskie i promocja sztuki, kierunku edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych. Celem tematu *Kontekst/kontekstualizm* było rozpropagowanie teorii kontekstualizmu wśród najmłodszych artystów i artystek, wywołanie dyskusji nad współczesnym rozumieniem idei Świdzińskiego, zadanie pytania o ich aktualność oraz sprowokowanie refleksji dotyczącej kontekstualizmu zarówno na płaszczyźnie teorii, jak i sztuk wizualnych. W ramach tych działań miały miejsce następujące wydarzenia: plener stacjonarny odbywający się na Dworcu PKP w Poznaniu (13.04.–17.04. 2016), konferencja naukowa *Kontekstualizm. Sztuka kontekstualna jako diagnoza współczesnych relacji sztuki wobec przestrzeni społecznej i publicznej* (UAP, 14.04.2016), wystawy: *Wejście do muzeum nie czyni cię piękniejszym* (UAP, przestrzeń miasta) oraz *Kontekst/Kontekstualizm* (dworzec PKP w Poznaniu), odbywające się w ramach przeglądów końcoworocznych (6-11.06.2016). Oprócz wyżej wymienionych działań, 28.09.2017 w podpoznańskim Strzeszynie odbyła się dyskusja naukowa *Sztuka w kontekście – w odniesieniu do aktualnych wystaw sztuki współczesnej*.

Jan Świdziński, artysta zmarły w 2014 roku, zestawiany jest przez badaczy z Josephem Kosuthem. Tak jak w przypadku artysty amerykańskiego, twórczość Świdzińskiego można podzielić na dwa okresy: analityczny (związany z zainteresowaniem artysty lingwistyką, semiotyką i logiką, od roku 1965 do 1970 – data wydania tekstu *Spór o znaczenie sztuki*) oraz kontekstualny – po wydaniu w 1976 roku manifestu *Sztuka jako sztuka kontekstualna*. Kategoria kontekstu została przez Świdzińskiego uznana za kluczową dla sztuki późnego konceptualizmu oraz odniesiona do światowego dyskursu sztuki. Jak pisze Ewa Gorządek:

„Konteksty stanowią pewien zbiór, na który składają się normy, wartości, znaczenia, różne typy dyskursów pozwalające zdefiniować sztukę i poddać ją weryfikacji. Pamiętać przy tym należy, że sztuka jest procesem, a kontekst nigdy nie jest ostateczny, podlega nieustannym zmianom”¹. Z kolei według Łukasza Guzka, sztuka w teorii Świdzińskiego została osadzona w świecie, w którym żyjemy, w kontekście współczesnej kultury i cywilizacji, będących wynikiem historycznych przemian społecznych i kulturowych². Dlatego też w swoich działaniach Świdziński wychodzi poza zamknięty obszar sztuki. Kiedy Kosuth zwraca się w stronę antropologii, polski twórca zaczyna realizować projekty kontekstualne i sięga po etnografię kultur lokalnych (*Działania lokalne* na Kurpiach, 1977-1978, oraz w Mielniku, 1981). Powiązana z kontekstem sztuka traci swoją autonomię, zwracając się ku otaczającej ją zmiennej rzeczywistości.

Dlatego też projektowi *Kontekst/kontekstualizm*, prowadzonemu w Uniwersytecie Artystycznym w Poznaniu przez profesor Annę Tyczyńską, towarzyszyły pytania o aktualność idei „sztuki jako sztuki kontekstualnej” oraz o to, dlaczego pomijany w badaniach nad sztuką polską jest termin kontekstualizm, zwłaszcza wobec oczywistej kontekstualności sztuki współczesnej czy wręcz jej nierozzerwalności z kontekstem. Ponowne podjęcie tematu idei kontekstualizmu miało ukazać znacznie szersze pole funkcjonowania teorii Świdzińskiego, a także pozwolić na wprowadzenie *kontekstualizmu* do słownika terminów opisujących współczesne zjawiska w sztuce.

Wprowadzający tekst Łukasza Guzka *Sztuka jako sztuka kontekstualna. Teoria praktyka Jana Świdzińskiego* pokazuje, jak na tle koncepcyjnej dekady lat 70. zaczęła rozwijać się sztuka kontekstualna, zrywając z autonomią sztuki. Autor podkreśla znaczenie postaci tego artysty dla sztuki światowej: „Świdziński należał do tych artystów polskich, którzy tworząc w Polsce, zdołali wprowadzić swoją sztukę w światowy dyskurs artystyczny zdominowany przez tendencję konceptualną”. Guzek omawia drogę twórczą artysty, jego udział w znaczących konferencjach światowych dotyczących konceptualizmu, a także związki z Josephem Kosuthem. Kontekstualizm jest tu przedstawiony jako następstwo i konsekwencja konceptualnego przewrotu, a podstawową jego wartością jest otwartość na interpretację.

Artykuł Anny Markowskiej *Kontekstualizm – sztuka w kontekście politycznym i społecznym w Polsce lat 70. XX wieku* odnosi się do politycznych i społecznych uwikłań twórczości Jana Świdzińskiego i twórców związanych z jego osobą oraz powstałą w 1975 roku Galerią Sztuki

» 1 E. Gorządek, *Jan Świdziński*, Culture.pl, <http://culture.pl/pl/tworca/jan-Świdziński> (18.04.2018).

» 2 Ł. Guzek, *Rekonstrukcja sztuki akcji w Polsce*, Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata, Wydawnictwo Tako, Warszawa-Toruń 2017, s. 311.

Najnowszej: Anny Kutery, Romualda Kutery oraz Lecha Mrożka. Autorka stawia tezę, że Świdziński, akceptując konkretną sytuację społeczno-polityczną PRL-u, pragnął, by była istotną determinantą jego sztuki, a tym samym chciał wypracować własną „trzecią drogę”. Dążył on, według Markowskiej, do odsłaniania tej rzeczywistości, do nadania sztuce radykalnie antykolonialnego wyrazu oraz wierzył w antykapitalistyczne podejście do sztuki. Konkludując, autorka wskazuje na wartość, jaką wprowadził Świdziński, a jest to ciągle bycie w drodze, w ruchu i podobne nomadyczne traktowanie sztuki, co aktualizują współczesne wystawy i spotkania, jak choćby plener stacjonarny zorganizowany przez Annę Tyczyńską, który odbył się na poznańskim dworcu PKP.

O antykolonialnym rysie twórczości Świdzińskiego pisze też Piotr Lisowski w tekście *Mówię bez przerwy przez 2 minuty. Kontekstualizm Jana Świdzińskiego*. Odnosząc się do idei artysty zawartych w jego tekstach, autor zauważa: „właśnie to myślenie, zrodzone z pozycji prowincjonalnej, spotkało się z dużym zainteresowaniem międzynarodowym, pozwalającym na wypracowanie narzędzia przeciwstawiającego się konceptualizmowi, a w konsekwencji dominacji sztuki zachodniej (anglosaskiej) oraz presji wywieranej na sztukę przez ekonomię. W takim aspekcie zrozumiała stała się popularność kontekstualizmu w takich krajach, jak Szwecja, Kanada czy Argentyna, a także zainteresowanie nim artystów i aktywistów zaangażowanych społecznie i politycznie”. Lisowski w odniesieniu do myśli Świdzińskiego wskazuje, że sztuka powinna być związana z rzeczywistością, wynikać z niej i ją kreować. Powinna być włączona w rzeczywistość i temu właśnie miał służyć kontekstualizm.

Artykuł Jana Przyłuskiego *Odzyskać sztukę dla rozwoju świadomości. Zapiski o Janie Świdzińskim i sztuce kontekstualnej* relacjonuje z perspektywy osobistej kontakty autora z artystą i jego realizacjami. Autor zaznacza zarazem, jak trudno jest opisać dorobek Świdzińskiego, gdyż jego twórczość i teoria kryją w sobie wiele tajemnic. Interpretacja działań artysty przeprowadzona przez Przyłuskiego skupia się na ich pragmatycznych i performatywnych aspektach. Autor przeprowadza analizę tej twórczości, odwołując się między innymi do dialektyki Hegłowskiej oraz filozofii Deleuze’a. Wskazuje, że kontekstualizm można traktować jako teorię kultury, a więc „konkretną propozycję interpretacji otaczających nas zjawisk rzeczywistości społecznej i działania artystycznego w obrębie tej rzeczywistości”.

Bartosz Łukasiewicz w tekście *Kontekstualizm vs. Reszta świata, czyli Pojedynek na trzy rundy* przyznaje, że jego celem nie jest rekonstrukcja sztuki kontekstualnej w Polsce, ale próba odpowiedzi na pytanie, „czy teoria sztuki jako sztuki kontekstualnej może zostać zaaplikowana do wytłumaczenia dzisiejszej rzeczywistości sztuki za pomocą dzisiejszego

języka. Innymi słowy – wyzwaniem jest nie tyle rekonstrukcja myśli Świdzińskiego, co próba ujęcia jej kategoriami języka teraźniejszego”. Celem jest też zwrócenie uwagi na przeszkody, jakie uniemożliwiają zaistnienie tej teorii zarówno w szerszej świadomości, jak i dyskursie naukowym. Tekst, w zamierzeniu autora, przybiera formę metaforycznego pojedynku bokserskiego, składającego się z trzech rund, gdzie w jednym narożniku ustawiony jest Świdziński i jego teoria, a w drugim – jego oponent. Autor pisze w konkluzji między innymi: „Chciałbym, aby intencją Świdzińskiego było mówienie o emancypacji wobec ideologii; o tym, że szukanie czegoś sensownego i stałego nie ma żadnego sensu, bo nic takiego nie istnieje. Chciałbym, aby jego życie i twórczość były apelem o poszukiwanie przewrotnych pozorów sensowności”.

Tekst Mateusza Bieczyńskiego *Normatywne aspekty teorii Jana Świdzińskiego – sztuka kontekstualna a definicja sztuki w nauce prawa* odnosi się do prawnych definicji sztuki, wskazując na ich niedostosowanie do aktualnej, wciąż zmieniającej się twórczości. Autor pisze: „Nauka prawa jak dotąd nie próbowała zagłębić się w zjawisko definiowania sztuki w procesie negacji następujących po sobie nurtów twórczości artystycznej. Tymczasem – jak się wydaje – podjęcie takiej próby może prowadzić do wyjaśnienia przynajmniej niektórych problemów związanych z trudnością w zakwalifikowaniu sztuki najnowszej na gruncie prawa jako dzieła artystycznego”. Dlatego autor proponuje sięgnąć do rozumienia sztuki zaproponowanego przez Jana Świdzińskiego. Omówiona zostaje teoria sztuki kontekstualnej, jej normatywizm zaś zostaje odniesiony do normatywizmu prawnego. Oczywiście, nie chodzi Bieczyńskiemu o wskazanie, że teoria sztuki kontekstualnej stanowić ma gotową receptę na poznawcze mankamenty nauki prawa w odniesieniu do oceny artystyczności dzieła, a raczej o pokazanie tego, jak tezy składające się na tę teorię rzucają zupełnie nowe światło na sposób rozumienia dzieła sztuki na gruncie nauk prawnych.

Artykuł Grzegorza Dziamskiego *Sztuka kontekstualna w czasach globalizacji* składa się z trzech części. W pierwszej autor przywołuje narodziny sztuki jako sztuki kontekstualnej (*art as contextual art*), stawiając pytanie, czym była. W drugiej części Dziamski opisuje proces globalizacji, a w trzeciej aplikuje ideę sztuki kontekstualnej do globalizującego się świata sztuki (*global art world*). Stawia on ważne pytanie o to, czy Jan Świdziński i zwolennicy sztuki kontekstualnej wyprzedzili swój czas i swoją epokę? Odpowiada na nie negatywnie, ale podkreśla, że postulaty sztuki kontekstualnej nabierają nowego znaczenia w odniesieniu do dzisiejszej globalizacji. „Sztuka zawsze powstawała w jakimś kontekście, ale przez długi czas nie przywiązywaliśmy należytej uwagi do tego faktu. Opowiadaliśmy się za sztuką uniwersalną, transcendującą konteksty, w których się rodziła, za sztuką de-lokalizującą swoje przesłanie”.

Aplikacji teorii kontekstualnej do aktualnej sytuacji w sztuce dokonuje Izabela Kowalczyk w tekście *Współczesne konteksty sztuki kontekstualnej – wokół idei Jana Świdzińskiego*. Autorka omawia koncepcję niezrealizowanej wystawy, która miałaby ukazać prace artystów wchodzących w dialog z dziełami i koncepcjami tego twórcy. Wystawa miałaby skłaniać do namysłu nad aktualnością idei Świdzińskiego, zwłaszcza w kontekście obecnego zainteresowania estetyką relacyjną, w której sztuka może być postrzegana jako praktyka społeczna skłaniająca do podejmowania relacji i nawiązywania komunikacji, co samo w sobie bliskie jest myśli artysty. W projekcie wystawy proponowanej przez autorkę chodzi też o postawienie pytań: „na ile idee Jana Świdzińskiego mogą znaleźć uznanie, jawiąc się jako aktualne i prekursorskie, ale wciąż funkcjonując na marginesie rozważań polskich historyków sztuki? I czy alternatywna historia sztuki jest w stanie zmienić obraz sztuki najnowszej?”.

Następną część aktualnego numeru stanowi zapis dyskusji *Sztuka w kontekście – w odniesieniu do aktualnych wystaw sztuki współczesnej*, która odbyła się w ramach zorganizowanego przez Katedrę Historii Sztuki i Filozofii Wydziału Edukacji i Kuratorstwa seminarium *Skoki na teorię. Sztuka i filozofia teraz*, mającego miejsce 28.09.-29.09.2017 w podpoznańskim Strzeszynie. Celem dyskusji był namysł nad tym, na ile założenia związane z kontekstualizmem są pokrewne temu, co dzieje się w sztuce aktualnej, i czy możemy odnaleźć prace łączące się ideowo ze sztuką kontekstualną na współczesnych międzynarodowych wystawach, takich jak Weneckie Biennale czy Documenta w Kassel. W debacie wzięli udział: Anna Markowska, Adam Mazur, Izabela Kowalczyk, Marta Smolińska, Justyna Ryczek, Sławomir Sobczak, Sonia Rammer, Jan Wasiewicz, Tomasz Misiak, a prowadziła ją Anna Tyczyńska.

W dalszej części „Zeszytów Artystycznych” prezentowana jest dokumentacja działań studenckich zrealizowanych w ramach całorocznego projektu *Kontekst/Kontekstualizm*: pleneru stacjonarnego, konferencji oraz wystaw.

Plenery stacjonarne, będące warsztatami o charakterze *site-specific*, są jednym z najważniejszych elementów programu realizowanego w II Interdyscyplinarnej Pracowni Rysunku. Odbywają się od 2010 roku w wybranych przestrzeniach Poznania, takich jak: zdewastowane budynki dawnego Szpitala Kolejowego, skłot ROZBRAT, dzielnica Dolny Łazarz, dawny Dom Tramwajarza, Ogród Botaniczny czy tereny letniej pływalni miejskiej w Parku Kasprowicza. Praca w kontekście miejsca pozwala studentom i studentkom Pracowni szerzej spojrzeć na przestrzeń – zarówno naturalną, urbanistyczną, jak i społeczną, a analiza zaobserwowanych problemów wpływa i pobudza do realizacji zaangażowanych i znaczących wypowiedzi artystycznych.

Dworzec kolejowy wybrany został w 2016 roku nie przypadkiem. Patronem warsztatów bowiem był Jan Świdziński, który mówił:

„Ci, którzy dzisiaj mają do czynienia ze sztuką, znajdują się w takiej samej sytuacji jak turysta. Zatrzymuje na chwilę, spotyka podobnych sobie turystów [...], nawiązuje znajomości, wymienia uwagi, a potem kontynuuje podróż. Nie chce nikogo przekonywać, zmieniać lub polemizować z jego punktem widzenia. To, co oznajmiamy mu ci, których spotyka nie posiada charakteru twierdzenia. Nie wiemy, czy jest to prawda czy fałsz. W podobny sposób inni postrzegają nas. Istnieje tylko fakt mojego spotkania i działania – i tego, że inni zostali w nie zaangażowani – działania sił, które wpływają, pobudzają i inspirują nas wzajemnie powodując nieprzewidziane rezultaty, niosące z kolei jeszcze więcej nieprzewidywalnych konsekwencji. Sztuka nie jest podobna życiu – jest jego częścią. Nie jest ona ani naturalna ani sztuczna. Jest taka, jaka jest. Jaką zdarza się jej być”³.

Do udziału w warsztatach zaproszono, oprócz studentów macierzystej uczelni, studentów i wykładowców z ASP w Gdańsku, ASP w Krakowie oraz Shanghai Normal University w Chinach. Podczas warsztatów studenci i studentki, poznając teoretyczne i praktyczne aspekty sztuki kontekstualnej, tworzyli projekty (w formie interwencji, działań efemerycznych, wideo, performance) na terenie dworca PKP, który stał się dla nich miejscem pracy, spotkań, ale – przede wszystkim – wspólnego doświadczania. Ostatniego dnia pleneru uczestnicy usiedli wspólnie do tradycyjnego już Niedzielnego Śniadania, które w kontekście publicznej przestrzeni holu PKP Poznań Główny stało się swoistym happeningiem. Na dworcu pokazana została także wystawa *Kontekst/kontekstualizm*, prezentująca wybrane realizacje powstałe podczas warsztatów. Była dostępna dla szerokiej publiczności, także przypadkowych przechodniów, podróżnych i turystów.

Równolegle do warsztatów w Galerii Aula Uniwersytetu Artystycznego w Poznaniu odbyła się wspomniana już konferencja: *Kontekstualizm. Sztuka kontekstualna jako diagnoza współczesnych relacji sztuki wobec przestrzeni społecznej i publicznej*. Konferencje i spotkania dedykowane Janowi Świdzińskiemu i kontekstualizmowi organizowane były wielokrotnie w ostatnich latach przez różne instytucje, jednak charakter debaty dotyczył przede wszystkim kontekstu historycznego. By przyjrzeć się tematowi z nowej, szerszej perspektywy, do poznańskiej konferencji zaproszone zostały przede wszystkim osoby, które do tej pory nie zabierały głosu w dyskusji nad kontekstualizmem i twórczością Jana Świdzińskiego – historycy i teoretycy sztuki, artyści, a ich głos został skonfrontowany z głosem najmłodszego pokolenia – studentek specjalności strategii

kuratorskie i promocja sztuki kierunku edukacja artystyczna: Darii Grabowskiej, Pauliny Brelińskiej i Patrycji Olichwiruk. Ich teksty stanowią dopełnienie tej części niniejszej publikacji.

W bieżącym numerze „Zeszytów Artystycznych”, poza przewodnim tematem, publikowany jest również tekst prof. Izoldy Kiec pod tytułem *Szkatuła profeminizmu*, będący recenzją książki towarzyszącej wystawie „*Dama w lustrze*”. *Strategie artystyczne kobiet w latach 70. XX w.*, (red. E. Chorzępa, M. Piłakowska, Galeria Piekary, Fundacja 9/11 Art Space, Poznań 2017). ●